

Die uw **jeugd** vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

RONDE WARE ZELFBEPROEVING I

Inleiding

Op de weg naar de tafel van Christus worden wij geroepen tot zelfbeproeving. De apostel Paulus schrijft in 1 Korintiërs 11 dat ieder zich moet *beproeven*, om eerst daarna van het brood te eten en uit de beker te drinken. In het verbond is het allereerst de Here die ons beproeft (vgl. Ps. 7 : 10; 26 : 2; Jeremia 11 : 20; 17 : 10). God toetst ons hart en leven. Maar in het verbond worden ook wij geroepen om ons hart en leven te bezien in het licht van het Woord. Heel bijzonder komt deze roeping tot ons, wanneer de tafel van Christus' liefde staat aangericht. Aan deze tafel krijgt Emmers onze geloofsgehoorzaamheid haai, meest wezenlijke uitdrukking, wanneer wij etend en drinkend verkondigen dat Christus' zelfovergave in de dood onze redding is. Nergens meer tonen wij dat wij gelovigen zijn dan juist aan deze tafel.

In de praktijk van het leven van de gemeente blijkt dat niet altijd duidelijk is, waar hei bij dit beproeven van onszelf in het oog op de avondmaalsviering om gaat. Wordt er iets bijzonders van ons verwacht? Wat houdt deze zelfbeproeving eigenlijk in? Waar komt het op aan, wil de Here ons in genade aannemen en een plaats aan de tafel van zijn Zoon Jezus Christus waardig keuren?

In een viertal artikelen willen wij ons met deze vragen bezig houden. Daarbij luisteren wij eerst naar her onderwijs van de reformatoren Luther en Calvijn. De zaak van de rechte voorbereiding is in de tijd van de grote Reformatie ook nadrukkelijk aan de orde geweest. Vervolgens geven wij aandacht aan wat mannen van de zogenaamde

Nadere Reformatie hierover hebben gezegd. Wij doen dat, omdat hun opvattingen grote invloed uitgeoefend hebben. In een derde artikel staan wij stil bij wal het grote klassiek-gereformeerde avondmaalsformulier over de zelfbeproeving zegt. Tenslotte betrekken wij Schriftgegevens in ons onderzoek en trachten wij tut een afronding te komen.

Luther

De reformator van Wittenberg wil niets weten van een scrupuleus en angstvallig zelfonderzoek in verband niet het deelnemen aan het avondmaal.¹ Steeds weer noemt Luther het gelóóf als het enige, dat een christen nodig heeft om waardig het avondmaal te vieren. In één van zijn eerste reformatische geschriften, *De babylonische gevangenschap der kerk*, legt hij al uitvoerig uit, hoe men tot het avondmaal dient te komen.² Luther ziet de mis als een goddelijke belofte van vergeving van zonden, die door de dood van Gods Zoon is vastgemaakt en zo tot een testament voor ons is geworden. Daarom kan men en moet men slechts in geloof komen. 'Immers daar waar het woord van de belovende God is, daar is nodig: het geloof van de men, die deze belofte aanneemt; zodat het duidelijk is dat het begin van ons behoud het geloof is, dat rust op het woord van de belovende God, die buiten al onze inspanning om, door gratie en onverdiende barmhartigheid bewogen, ons vóórkomt en het woord van zijn belofte ons aanbiedt.³ Luther meent dan ook: 'Een waardige voorbereiding tot en een op gewettigde wijze gebrui-

HOOFDARTIKEL

Rond de ware zelfbeproeving I

A.N. Hendriks

CHIEFDE SCHRIJF

Bevrijdingsfeest voor hen die vielen

A. van Houdt

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Voeding voor het gebed

KERKELIJK LEVEN

Vrijmaking als reactie

C. Trimp

GELEGEN/ONGELEGEN

KUNST

Piet Mondriaan en de Gereformeerde Kerk van Amsterdam I

J.M. de Jong

VAN DE REDACTIE

Koninklijke onderscheiding voor Dr. W.G. de Vries

AAW DE BROEDERWEG

Ridder Trimp

BOEKBESPREKING

Zeg mij Roe uw God is Oriëntatie in de liturgie Boeken uit Canada

PERSCHOUW

ken van de Mis is derhalve niet mogelijk of aanwezig als die niet bestaat juist in het gelóóf; dát geloof, waarmee men aan de Mis gelooft als zijnde de goddelijke belofte. Daarom, wie tot het altaar wil toegaan of het sacrament ontvangen, die hoede zich dáárvoor dat hij niet leeg voor het aangezicht des Heren verschijne. Die hand zal echter ledig zijn, indien hij het geloof aan de Mis of aan dit Nieuwe Testament niet bezit'.⁴

Aan het adres van de kleinmoedigen, die zichzelf onwaardig achten, merkt Luther op: 'gij moet het woord van Christus in het geloof aangrijpen en veel sterker op Hem zien dan deze overwegingen van uw zwakheid aankweken'. Tegen 'alle bezwaren en knagingen' in 'moeten wij ons met een geloof dat niet twijfelt aan deze belofte van Christus vastklemmen en met alle kracht die in ons is, ons er voor wachten dat niemand tot het altaar zou naderen met vertrouwen op de biecht, op zijn gebed, op de voorbereiding ertoe, maar er op uit zijn, met een wanhopen aan de kracht van die alle alléén toe te gaan in een prachtig-verheven vertrouwen op de belovende Christus. Want, gelijk nu voldoende is in het licht gesteld: het woord van zijn belofte moet hier alléén heersen in een zuiver geloven, hetwelk enig en alleen de genoegzame voorbereiding is om toe te gaan'.⁵

In zijn *Grote Catechismus* (1529) trekt de reformator dit spoor helder door. Omdat Christus ons in het avondmaal de vergeving van de zonden aanbiedt en belooft, kan het niet anders dan in gelóóf ontvangen worden. 'De schat is opengedaan en bij ieder voor de deur, ja op de tafel gelegd, maar daar behoort bij te komen, dat u het ook aanneemt en er zeker van zijt zoals de woorden het geven.

Dit is nu de gehele christelijke voorbereiding om dit sacrament waardig te ontvangen. Daar immers deze schat in de woorden voor ons wordt neergelegd, kan men het niet anders aanvaarden en tot zich nemen dan met het hart'.⁶

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUITEN, DRS. C.J. DE RUIJTER, DRS. H. VELD-MAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS:

DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DRS. J. MESSELIJNK, DRS. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Luther hekelt de manier waarop men in het 'pausdom' de mensen heeft afgemarteld om werkelijk waardig te zijn, zodat God geen vlekje aan ons zou vinden. Dat is een kwalijke zaak. 'Want dan beginnen onze natuur en ons verstand onze onwaardigheid af te meten tegenover het grote en waardevolle goed; dan voelt men zich als een donkere lantaarn tegenover de heldere zon of als mest tegenover edelstenen en omdat men dit ziet, wil men niet toetreden en wacht tot men geschikt wordt week na week en halfjaar na halfjaar. Wilt u dus kijken naar uw eigen vroomheid en reinheid en wachten tot niets aan uw geweten knaagt, dan zult u zeker nooit komen'.⁷

Luther wijst de eenvoudigen en zwakken op Christus' bevel ('Doet dit') en belofte ('Dit is mijn lichaam, voor ú gegeven'). Hij voegt daaraan toe: 'Zo hebt u dan van Gods wege zowel het gebod als de belofte van Christus. Bovendien moet terwille van uzelf uw eigen nood waarmee u belast bent, en om welke dit gebod, dit lokken en beloven geschiedt, u erheen drijven. Want Hij zegt zelf: 'Zij die gezond zijn, hebben geen geneesheer nodig, maar zij die ziek zijn'', d.w.z. wie vermoeid en belast zijn met zonde, vrees voor de dood, aanvechting van het vlees en de duivel. Bent u nu beladen en voelt u uw zwakheid, kom dan met een vrolijk hart en laat u verkwikken, vertroosten en versterken. Want als u wilt wachten, tot u dit alles kwijt bent en dat u rein en waardig tot het avondmaal komt, dan moet u voor eeuwig wegblijven. Want dan velt Hij het oordeel: 'Bent u rein en vroom, dan hebt u Mij niet nodig, en Ik heb u niet nodig''. Daarom worden alleen zij onwaardig genoemd die hun fouten niet gevoelen en die geen zondaars willen zijn'.⁸

Wij vinden bij Luther geen angstig gewetensonderzoek in verband met het komen tot de maaltijd van Christus. Vereisten worden door hem niet genoemd. Tegenover de voorschriften waarmee men onder het pausdom de mensen heeft gekweld, is zijn spreken sterk appellerend en uitnodigend. Luther concentreert alles bij de voorbereiding op het gelóóf in Christus' belofte. Zijn visie wordt kernachtig verwoord in een avondmaalspreek uit 1521: 'Zeg met de hoofdman: Heere, ik ben niet waardig, maar ik kom op Uw woord. Bouw niet op uw waardigheid, maar op Christus' woord.... Als ge maar geloof hebt, dan zijt ge waardig aan het avondmaal deel te nemen'.⁹

Calvin

Ook de reformator van Genève keert zich, wanneer het gaat om de rechte voorbereiding op de viering van het avondmaal, krachtig tegen een scrupuleus zelfonderzoek, dat de mensen tot vrees en kwelling brengt. In 1541 schrijft Calvin een *Korte Verhandeling over het heilig avondmaal*, waarin hij breed ingaat op het 'wettig gebruik'.¹⁰ Daarin dringt hij aan op matiging van het zelfonderzoek en verwijt hij 'de spitsvondige theologen' dat zij de eenvoudige zielen in een al te gevaarlijke verslagenheid of liever in een vreselijke kwelling hebben gebracht 'met de eis van ik weet niet welk een onderzoek, waarmede het onmogelijk was klaar te komen'. Daarte-

genover keert Calvijn terug tot her bevel van Christus: 'Die regel volgend, hebben wij te onderzoeken of wij in onszelf oprecht berouw gevoelen en in onze Here Jezus Christus oprecht geloof hebben. Deze twee dingen horen zó bijeen, dat het een niet zonder het ander kan bestaan. Want als wij geloven dat ons leven in Christus ligt, moeten wij erkennen dat wij in onszelf dood zijn. Als wij on-7e kracht in Hem zoeken, moeten wij inzien, dat wij in onszelf krachteloos zijn'.

Het zou dwaasheid zijn, voedsel te komen halen ztinder eetlust. Daarom moeten onze zielen door honger gedreven worden. Daartoe moeten wij ook in het diepste van ons hart getroffen zijn door een waar besef van onze ellende, dat ons naar Christus doet hongeren en dorsten.

Uit oprechte berouw uit zich niet alleen in een vurig verlangen naar de gerechtigheid van Christus, maar ook in de verloochening van onszelf en het gehoorzamen aan zijn uil. Het berouw toont rich in de werken, 'dus moet dat enigermate in ons leven blijken'.

Ook Calvijn legt alle nadruk op de noodzakelijkheid van het geloóf. Hij schrijft: 'Willen wij dus naar behoren het heilig avondmaal des Heren gebruiken, dan moeten wij in een onwankelbaar vertrouwen van het hart de Here Jezus alleen als onze gerechtigheid, ons leven en onze zaligheid beschouwen, de ons dooi Hem geschonken beloften als zeker en vast ontvangen en aanvaarden; anderzijds elk vertrouwen, dat daarmede in strijd is, laten vuren opdat wij, afziende van onszelf en van alle schepselen, volkomen rurten in Hem en het uitsluitend met zijn genade wagen'.

De reformator beseft dat wat hij zegt over geloof en berouw verscheidene oprechte zielen kan verontrusten. Hu keert zich tegen hen die een volmaakt vertrouwen en herouw eisen. Gaai men zo te werk, dan worden allen zonder uitzondering buitengesloten. Want wie zal er zich op kunnen beroemen, niet inet enig wantrouwen te zijn bevekt, niet te zijn behept met enige zonde of zwakheid? Gods kinderen hebben zo'n geloof, dat zij steeds behoefte gevoelen te bidden dat de Here hun ongeloof te hiilp komt. 'Want ongeloof is een ziekte die *mi* diep wortel geschoten heeft in onze natiiir, dat wij er nooit volkomen van gene-7en worden, zolang wij niet bevrijd zijn uit de gevangenis van ons lichaam.' Calvijn benadrukt dat het niet gaat om een volkomen geloof, maar om ccii oprécht geloof. Hij zegt: 'Wanneer wij bijgevolg een onvolkomen geloof in ons gevoelen en nni geweten niet zo rein is, dat het ons niet beschuldigt van vele gebreken, moet dat ons toch niet verhinderen tot de tafel des Heren te naderen. Echter alleen op voorwaarde, dat wij, ondanks deze zwakheid, zonder huichelarij en geveinsdheid in ons hart gevoelen, dat wij redding verwachten van Jezus Christus en begeren te leven volgens licht richtsnoer van het evangelie'.

Het avondmaal is een geneesmiddel. Juist de zwakheid van ons geloof en de gebreken in ons leven 'moeten ons vermanen tot het avondmaal te komen, als tot een buitengewoon middel ter genezing'.

In deze *Korte Verhandeling* horen wij reeds de klanken.

die wij ook in het grote klassiek-gereformeerde avondmaalsformulier tegenkotnen in hei gedeelte dat handelt over de zelfbeproeving. In Calvijns spreken over geloof en herouw vinden wij al in nuce de bekende drie 'tutukken': de kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid. Calvijn stelt geen bijzondere vereisten, om tot de tafel van Christus te komen. Men moet slechts een oprecht gélovige zijn.¹¹

Ook in zijn *Institutie*¹² handelt de reformator over de rechte voorbereiding. Wanneer Paulus beveelt dat de mens zichzelf moet beproeven, heeft hij volgens Calvijn gewild, 'dat een ieder in zichzelf afdaalt, en bij zichzelf overweegt, of hij mer een innerlijk vertrouwen des harten steunt op de zaligheid, door Christus verworven, of hij die door de belijdenis zijns monds erkent; verder of hij dooi te streven naar onschuldigheid en heiligheid zich toelegt op de navolging viin Christus...' (IV, 17, 40). Ook hier opponeert Calvijn tegen hen die de arme gewetens op vreselijke wijze hebben gepijnigd en gekweld. Wanneer wij onze waardigheid van onszelf moeten hebben, dan wacht ons enkel wanhoop en dodelijk verderf. De leer die in het pausdom heerst, heeft de benauwde zondaren door haar gruwelijke gestrengheid beroofd van de vertroosting van het sacrament. Als Christus ons tot leven gegeven wordt, begrijpen wij dat wij zonder Hem geheel en al dood zijn. Calvijn zegt daai ook: 'Hoe zouden wij, die van alle goed arm en ontbloot zijn, wij, die bezoedeld zijn met het vuil der zonden, wij, die halfdood zijn, het lichaam des Heren waardiglijk eten?' Wij zullen veel meer bedenken, dat wij als amen koinen rot de milddadige Gever, als zieken tot de Geneesheer, als zondaren tot de Auteur der gerechtigheid, en eindelijk als doden tot Hem, die levend maakt; dat die waardigheid, die door God bevolen wordt, voornamelijk gelegen is in het geloof, dat alles in Christus, niets in ons plaatst...' (IV, 17, 42).

A.N. Hendriks

¹ Vgl. K. Exalto, *Het avondmaal in de praktijk*. Goudriaan-Kampen 1987, p. 31.

² Wij citeren uit *Luthers werken*, vert. C.N. Impeta, Kampen 1959.

³ *Luthers werken*, p. 37.

⁴ *Luthers werken*, p. 41.

⁵ *Luthers werken*, p. 44, 45.

⁶ *Luthers Grote Catechismus*, vert. P. Boendermaker, Kampen 1965, p. 124, 125.

⁷ *Luthers Grote Catechismus*, p. 128.

⁸ *Luthers Grote Catechismus*, p. 130.

⁹ Geciteerd bij K. Exalto, 'Het avondmaal bij Luther', in: *Bij brood en beker. Leer en gebruik van het heilig avondmaal in het Nieuwe Testament en in de geschiedenis van de westerse kerk*, red. W. van 't Spijker e.a., Goudriaan 1980, p. 148.

¹⁰ 'Petit Traicté de la Sainte Cene de nostre Seigneur Iesus Christ', vgl. *Joannis Calvini Opera Selecta*, ed. P. Barth, I, München 1926, p. 303 e.v. Wij citeren uit de Nederlandse vertaling van A.J. Dam, *Opbouw*, 2e jrg., p. 163: 171, 172: 180; 195, 196; 218, 215.

¹¹ Vgl. wat Calvijn zegt in zijn Catechismus van 1542: 'Quibus ad eius rei notitiam argumentis perveniet? . Si vera sit poenitentia fideque praeditus: si proximos sincero amore prosequatur, si animum ab omni odio malevolentiaque purum habeat' (*Joannis Calvini Opera Selecta*, ed. P. Barth/Dora Scheuner, II, München 1952, p. 141).

¹² Wij citeren uit *Johannes Calvijn Institutie*, vert. A. Sizoo, III, Delft z.j.

BEVRIJDINGSFEEST VOOR HEN DIE VIELEN

'Want niet licht zal iemand voor een rechtvaardige sterven – maar misschien heeft iemand nog de moed om voor een goede te sterven. – God echter bewijst zijn liefde jegens ons, doordat Christus toen wij nog zondaren waren, voor ons gestorven is.'

Roni. 5 : 7, X

Dodenherdenking

Op de vierde mei herdenken wij de doden, die gevallen zijn in de afschuwelijke periode van de Tweede Wereldoorlog. Een goede en zinvolle traditie. Stel je voor, dat er geen mensen bereid waren geweest om met inzet van hun leven te knokken voor onze vrijheid. We waren nooit bevrijd van vreemde overheersing.

Bevrijdingsdag

Gelukkig maar! Na 'dodenherdenking' koint 'bevrijdingsdag'. De bezetters zijn verdreven. Herdenken is een opdracht van God. Hij staat richter de gebeurtenissen in het verleden. Ik zal de daden van de HERE gedenken, zingt Psalm 77. En Psalm 78 stimuleert: vertel het maar dóór, aan je kinderen. Die kunnen er wat van opsteken!

Wat erg voor een mens, om z'n vrijheid kwijt te raken. Niet langer kunnen doen en laten wat je wilt. De mensen van het verzet hebben zich daar met hand en tand tegen gekeerd. Tenslotte kostte dat velen van hen het leven. Mede dankzij hen die vielen kunnen wij weer doen en laten waar we zin in hebben. Je ziet maar, Roe belangrijk het is als iemand z'n leven voor je wil geven. Wat een tragiek ook. Voor hen die vielen, kwam het bevrijdingsfeest te laat...

De bom is gebarsten

In Romeinen 5 beschrijft Paulus óók een oorlogssituatie. God en mensen staan tegenover elkaar. De bom is gebarsten in het Paradijs. Hoewel de mensen God kenden, wilden zij Hem niet de eer geven, die Hem toekomt en Hem niet danken voor alles, wat Hij heeft gedaan. In hun verdwazing zijn ze het spoor bijster geraakt, zegt Paulus in Rom. 1 : 21.

Naar de grote Opperbevelhebber in de hemel werd niet meer gelijkszinnig.

En de vijand werd mei open armen ontvangen.

De legers van de satan konden massaal binnenvallen in de wereld. De tegenstander van God werd voortaan de bezettende macht in het leven. Hij tyranniseerde de goede schepping van God.

Daar word je stil van

Op de vierde mei zijn we twee minuten stil voor hen die vielen. Terecht.

Maar je wordt er helemaal stil van, als je bedenkt, wat Jezus Christus heeft gedaan voor hen die vielen in de zonde en de dood. Wat een inzet voor de wereldvrede, voor de wereldvrijheid.

Met alle respect voor hen die vielen in de jaren veertig-vijfveertig. Maar aan de oorlogssituatie, waar de Schrift ons van vertelt konden zij niets veranderen.

Jezus Christus wel. Want God bewijst zijn liefde aan ons, doordat Christus voor ons gestorven is, toen wij nog zondaren waren.

Paulus heeft volkomen gelijk. Je kunt je nog voorstellen, dat iemand zijn leven geeft voor een rechtvaardig mens of voor een rechtvaardige zaak. Denk maar aan hen die vielen.

Maar, wie krijg je zo ver, dat hij zijn leven geeft voor een stel criminelen? Christus! Hij heeft aan het kruis de grote wereldoorlog uitgevochten. In z'n eentje. Met de inzet van zijn leven heeft Hij ons, die vielen in de zonde, bevrijd van de vreemde overheerser. Hij heeft ons bevrijd van de bezettende macht van de satan.

O, die vijand!

Wij waren vijanden, zegt Paulus in Rom. 5 : 10.

Waartoe eeri vijand allemaal in staat is, heeft men ervaren in de oorlog. Dachau. Bergen-Belsen. Auschwitz. Meer hoeft je niet te zeggen. In Jeruzalem staat een 'Memorial' ter herinnering aan de holocaust. De heelden, die je daar ziet, laten je niet meer los. We waren er stil van...

Een vijand is tot alles in staat.

Vandaar, dat hij moet worden uitgeschakeld.

Maar, wat doet God?

Hij maakt niet zijn vijand onschadelijk.

Hij neemt zijn meest intieme vriend.

Zijn Zoon Jezus Christus krijgt, wat voor Ons was bestemd. Is me dat een merkwaardige ruil! Wij op onze beurt krijgen wat voor Christus is bestemd. De liefde van God. Zijn gemeenschap.

Onweerstaanbaar dringt zich de vergelijking op met de Avondmaalstafel.

Want daar zie je het hij herhaling. Ja, dat moet je steeds weer zien. Want je kunt je ogen haast niet geloven. Hij is gevallen in de strijd voor ons. Bij brood en beker houdt Christus de herinnering levend aan zijn dood. Zijn holocaust op Goede Vrijdag. En de vlag hoeft niet half stok.

Met vlag en wimpel feestvieren

Je kunt de vlag en wimpel van de blijdschap en dankbaarheid uitsteken aan de Avondmaalstafel. Daar valt dodenherdenking samen met bevrijdingsdag.

Sinds de Uittocht uit Egypte vierde Israël al bevrijdingsdag. Pascha noemde men dat. Wel een feest, om bevrijd te zijn uit Egypte. Dat was voor hen een concentratiekamp.

Toch had hun feest nog maar een voorlopig karakter.

De bevrijding uit het slavenhuis van de zonde moest nog bomen. Daar moest een andere Revrijder voor komen. 'Zie het Lam van God, dat de zonde van de wereld wegdraagt!' Toen kwam de grootste bevrijdingsbeweging ter wereld op gang. De meest ingrijpende reddingsoperatie van alle tijden.

God gaat in het offensief in de wereldoorlog van de zonde. We worden bevrijd uit de bezettende macht van de satan.

Memorial

Aan de Avondmaalstafel viert u dit bevrijdingsfeest totdat Hij komt. Die tafel is een internationaal monument van de bevrijding. Een 'memorial', dat door God bij herhaling opgericht wordt.

Wat een feest, dat bevrijdingsfeest van het Heilig Avondmaal. Huivert u ook zo bij het lezen, van wat er in Dachau is gebeurd? En laten de heelden van Auschwitz u nooit meer los?

Maar vergeet niet, dat het diensthuis van de zonde erger is dan het ergste concentratiekamp. Je wordt er koud van. Stel, dat je daar in zou moeten blijven...

De oorlog is voorbij

De grote wereldoorlog is gestreden. Wat een rust! We zijn er jaren hang voor geweest. Een allesvernietigende kernoorlog. Om van te rillen. Onze hemelse Vader laat ons een tijd van politieke ontspanning beleven. We zijn er dankbaar voor. Maar we vergeten niet, dat de meest gevaarlijke kernwapens reeds ontmanteld waren!

Zonder de Verlosser rest je niets dan een hopeloos einde.

Door Christus hebben wij een eindeloze hoop.

Vrede. Vrijheid. Voor eeuwig.

Voor ieder die gelooft in Jezus Christus.

Dat Avondmaal, dat internationale monument van de Bevrijding, brengt het ons in herinnering. En het vervult ons met verwachting. Het is een zichtbare preek van de kerk in een wereld, die explodeert van de zonde.

Je krijgt een machtige boodschap mee.

God is met ons op weg.

Samen op weg naar het Leven.

Een leven vol blijdschap en rust.

Vrede. Vrijheid.

Daar is de vijand definitief onschadelijk gemaakt.

Zonde en dood worden ontmanteld.

Dat wordt dus een eeuwig bevrijdingsfeest!

A. van Houdt

GEKNIPT VOOR VANDAAG

VOEDING VOOR HEF GEBED

Onder de vele dingen die jonge mensen moeten leren, behoort ook het gebed. Je moet niet menen, dat een gebed alleen maar God aangenaam is, als het als het ware 'zo-maai' uit je hart opkwam. 'r Is zeer zeker gewenst, dat je hart er bij is, als je bidt. Dat is ook met al het andere, dat je leren moet, het geval. Overal waar je iets moet doen – thuis, op school, op kantoor, op je werk – overal vraagt men, dat je erbij zult zijn met heel je hart. Maar dat betekent nog niet, dat je maar alleen moet doen, wat u! je hart opkomt. Integendeel, als je hart erbij is, dan staan oren en ogen open, dan luister je naar de opdracht, die je gegeven wordt, en dan let je op, als iemand zegt, hoe het moet, en dan vraag je ook, waarom het zo moet.

Met bidden is het niet anders.

De Here Jezus leerde zijn discipelen bidden en daartoe gaf Hij hun her 'Onze Vader'. Hij zei niet: bid maar uit jezelf, uit je hart, want het aangeleerde gebed heeft voor Mij geen waarde. Hij leerde hun hoe zij God zouden aanspreken. Hij zei ook, wat zij aan God zouden vragen. En daarom moer je ook niet zeggen: ik leerde uit mezelf bidden, zodat ik dat tenminste niet hoeft te leren. 'r Is beter, dat je net als de discipelen ernaar verlangt om het meer en beter te leren. 't is goed, dat je eens let op het aanspreken van de HERE. En op de inhoud van je bidden. En dat je ei eens op let, of er de lof niet in gemist wordt. En ook het slot moet je aandacht hebben.

Om te leren bidden, moet je ook heel dicht bij het Woord van God leven.

Van Calvijn is bekend, dat hij zijn colleges in de regel begon met een kort formulier gebed. Zijn lessen hadden min of meer het karakter van wetenschappelijke Bijbellessen. Vóór dat lezen werd regelmatig met dezelfde woorden de verlichting van de Heilige Geest gevraagd. Calvijn eindigde daarna de les, onder de indruk van het Schriftgedeelte, dat hij behandeld had, met een 'vrij' gebed. Zo heeft Calvijn met zijn leerlingen biddend de Bijbel gelezen – en de Bijbel leerde hem telkens weer anders en onderscheidend bidden.

Ons gebedsleven en ons leicri-liij-(rei-Woord staan in nauwe betrekking tot elkaar. Wie het bidden verleeft, komt al maar vreemder te staan tegenover de Heilige Schrift, ook al houdt hij het Bijbelles nog aan. Hij verstaát dan niet meer wat hij leest.

En wie nog wel bidt, maai- niet meer bij her Woord leeft. die ziet – ook al is hij nog zo godsdienstig van gemoed – zijn gebedsleven verschrompelen tof godsdienstigheid zonder Geestelijke onderscheiding. Ons hart is niet in staat om een rijk en veelvoudig gebedsleven te voeden uit zichzelf. De verlichting van de Heilige Geest is voortdurend nodig. En die Heilige Geest opent her hart voor het Woord.

De praktijk leert het ook, dat het gebed, 'vrij' uit het hart en los van de Schrift, verarmt en versmalt tot één of twee gebeden van her Onze Vader. Het is zelfs mogelijk, dat deze gebedsresten niets meer gemeen hebben met het Onze Vader.

Uit: A. Janse 'Bidden en Bijbelles' in 'Jong in het volle leven' (1937?)

VRIJMAKING ALS REACTIE

Accenten

Wij hebben nagedacht over het *behoudende* en het *vernieuwende* element in de Vrijmaking.

Br is nog een derde aspect, nl. het *reactieve* element. Daarover gaat het vandaag.

Wat verstaan wij onder 'reactief'?

Het woord wijst op een 'tegen-beweging', een 're-ageren' op gebeurtenissen, *strevingen* of *acties*, waarmee men zich allenminst gelukkig voelt.

Het woord 'vrijmaking' wijst op zichzelf al op deze eigenschap. Er is een macht die als knechtend of tiranniek wordt ervaren; daartegenover wordt een bevrijdingsactie op *touw* gezet. Elke reformatie is zo'n reactie-beweging; zij draagt het karakter van een tegoor-offensief.

Nu gaat het bij alle offensieven en tegen-offensieven zo, dat de strijd zich toespitst op één of meer punten. Dat zijn die punten waar de bedreiging of de tirannie vandaan komt. In een geestelijke strijd worden dus zware accenten gelegd op dergelijke bedreigde punten en op de noodzaak juist *daar* de vijand terug te dringen.

Elke oorlogsgeschiedenis kent zulke accenten en zwaartepunten, zowel bij het ontstaan als bij het verloop van de oorlog.

In een geestelijke strijd is dat niet anders. Niemand ontkent een strijd tegen een gevaar dat niet bestaat. Niemand organiseert een veldslag wanneer nergens een vijand te ontdekken valt. Wie de bazuin blaast, moet ook kunnen uitleggen, waar de slag geleverd moet worden.

Kortom: in tijden van reformatie worden accenten gezet met het oog op de noodzakelijke strijd.

Is de strijd gestreden, dan hervaat het leven zijn gang. Het *leger* wordt teruggebracht op vredessterkte en aanwezige energie wordt voor andere doeleinden ingezet.

In de Vrijmaking lag het accent op de strijd tegen de hiërarchie, tegen een kuyperiaanse leer omtrent verbond en doop, tegen het nonchalant omgaan met het kerkelijk instituut, als zou een breuk in de kerk niet van invloed zijn op het christelijk verenigingsleven.

Dat waren drie anti-theïstische elementen, waarop destijds de aandacht zich wel moest concentreren.

Het is maar goed dat na zo'n tijd van concentratie van de aandacht ook andere tijden aanbreken. Want er is natuurlijk heel wat meer in kerk en koninkrijk te doen dan strijd tegen hiërarchie, kuyperiaanse doopsleer en pluriformiteitsdenken. Wie in die tijd aan de veldtocht heeft mogen deelnemen, heeft intussen wel bemerkt dat op die drie strijdpunten van daareven de strijd van de jaren-40 definitief gestreden is.

Zoals iedere geallieerde soldaat uit 1944 weet dat de slag bij Normandië of in de Ardennen verleden tijd geworden is.

Het zijn de monumenten die van de nederlaag van de vijand en de kosten van de bevrijding (de oorlogsgraven) een blijvende gedachtenis voor ons – belanghebbenden – in stand houden.

In het jaar 1944 leek het alsof er in heel de wereld slechts een paar plaatsen belangrijk waren: Normandië, Aniene, Ardennen en het Oostfront. Maar dat was nu juist de smalle tunnel van destijds, die al *blijkbaar* door moesten om weer *zicht te ontvangen* op de volle breedte van de wereld.

Dergelijke overwegingen laten zich ook overbrengen op de geestelijke en de kerkelijke strijd. Zo waar *als* de geallieerde soldaten zijn gerepatriëerd, mogen ook de voortrekkers in de *vrijmakingsstrijd* sinds lang hun eigenlijke taken hervat nemen. Er is meer geestelijke strijd in het leven dan vrijmakingsstrijd. Tenzij wij gaan smokkelen met het woord 'vrijmaking' en op die wijze onszelf en elkaar ophouden met een onvruchtbaar woordenspel.

Overdrijvingen

Wanneer iemand oproept tot de strijd, zal hij de bazuin moeten blazen en een helder geluid moeten produceren. Dus zal hij accenten moeten aanbrengen. Wie zonder accenten spreekt, verwekt slaap. In ieder geval brengt hij geen leger op de been.

Accenten worden *aangebracht met het oog* op de concentratie van de aandacht op de hoofdzak.

Datzelfde effect kan een spreker bereiken door het middel van de overdrijving. Wie overdrijft, gaat te ver: hij stelt de dingen groter of ernstiger voor dan zij in werkelijkheid zijn. Ieder voelt dat er slechts een kleine afstand is tussen een accent en een overdrijving. Een overdrijving is eigenlijk een emotioneel gekleurd accent. Het is een blijk van overtuiging, betrokkenheid en inzet en het wil de toehoorders de ernst van de situatie op het hart binden.

Het ligt voor de hand dat juist in dagen van reformatie niet alleen accenten worden gezet, maar ook overdrijvingen gemakkelijk binnendringen. H. Bavinck – een man, groot van verstand en wijsheid – *wist* het wel. Eens besprak hij een aantal voorstellen waarin een nieuwe methode voor de catechese en het jeugdwerk werd aanbevolen. Bavinck was blij met dergelijke voorstellen tot verbetering. Maar als terloops merkte hij in dat verband op: 'zoals het bij alle reformatiën gaat, ontbreekt daarbij ook thans de overdrijving niet'.¹

Mei recht kunnen wij zo'n bedachtzaam woord ook toe-

passen op de tijd en de strijd van de Vrijmaking. Grote woorden zijn er gesproken in die eerste jaren. Dat beperkte zich niet tot de zaken die rechtstreeks in geding waren: verbond, doop, kerkregering, ethiek van de christelijke omgang. Het betrof ook zaken als de zending: de organisatie van het zendingswerk (synode van 1951), de verhouding woord-[land in de zending (synode van 1948, contra Wereldraad en Zendingsraad). Ook kunnen we denken aan het onbehagen over het nieuwe **verschijnsel** van de rooms-rode coalitie in de politiek: bijkans apocalyptische visioenen werden daarbij opgeroepen, vooral toen het socialisme veel greep kreeg op de ordening van de zorg voor armen en ouden.

Harnassen

Hierbij voegt zich een overweging, die m.i. in dit verband niet gemist kan worden.

Zoals wij vorige week al zagen: de jaren-40 vormen een vervolg op de jaren-70. De Vrijmaking maakte de haan vrij voor het vernieuwend denken, dat met name door het werk van K. Schilder en A. Janse in **beweging** was gezet. K. Schilder heeft – als zovele voorganger? voor hem – zijn denken en schrijven ontwikkeld in sterke antithese tegen stromingen en theorieën, die hij in de actualiteit aantrof – of het nu gaat over de kerk, de prediking, de paradox, de geloofs zekerheid of de cultuur. Kuyper en Barth waren de polen, waarop hij zich antithetisch oriënteerde. Wij mogen daarvoor tot op vandaag dankbaar zijn. Tegelijk mogen wij ook met elkaar constateren, dat vrijgemaakte mensen groot geworden zijn in een sfeer van reactie. Reactie doet accenten zetten en accenten kunnen uitgroeien tot overdrijvingen. Met elkaar vormen deze zaken een harnas, waarin een mens zich op den duur niet dan met zekere krampachtigheid bewegen kan.

Harnassen die passen in een bepaalde fase van de geschiedenis, zijn niet per definitie identiek met de wapenrusting van God, die de apostelen in Efeziërs 6 aanrikt voor levenslang gebruik.

Wie de wapenrusting van God liefheeft, kan daarom met een goed geweten zijn oude plunje nog eens testen op zijn bruikbaarheid voor lieden.

Mij staat een voorbeeld uit het begin van deze eeuw voor ogen. A. Kuyper heeft in de dagen voor en na de Doleantie de diakenen gemobiliseerd om heel liet werk van de christelijke barmhartigheid (met name het werk van jeugdzorg, zorg voor gehandicapten en psychisch zieken) kerkelijk-diakonaal te maken. Na twintig jaar was de realiteit van die doelstelling gebleken. Dat gaf groot verdriet hij de strijders-van-weleer en zij riepen in hun bezorgdheid: Hebben wij dan alles verkeerd gedaan? Gaat God zijn goedertierenheid voor de gereformeerde kerken toeluiten?

Een begrijpelijke reactie, wanneer accenten uit de dagen van de strijd worden ingehaald door de tijd en zich niet langer laten inpassen in de context van de cultuur.

Wie op zo'n moment geen oog heeft voor de tijd-bepaaldheid van de accenten, krijgt een verdrietig leven. Hij

voelt zich een vergeten soldaat of miskende veldheer. Misschien onderneemt hij een poging om de vroegere compagnie alsnog te mobiliseren of hij slaat door in de richting van een geradicaliseerde reformatie.

De verschoven context

Wie eenmaal oog heeft gekregen voor de reactieve elementen die iedere reformatie met zich meebrengt, schept voor zichzelf ruimte om een aantal dingen beter te verstaan.

Het wordt hier bij voorbeeld duidelijk dat een kritische blik op de oude plunje wel wat anders is dan desertie uit een leger-te-velde.

Zonder beeldd spraak: wie nu vijftig jaar afstand neemt van een aantal grote woorden of gangbare gezegden uit de jaren-40, is nog niet bezig met het verloochenen van de Vrijmaking. Het hangt er maar van af, wat hij doet met de bewaring en de vernieuwing, die ons juist in de weg van diezelfde Vrijmaking zijn meegegeven voor de toekomst. In ons eerste artikel hebben wij op een paar punten de context van de Vrijmaking verkend.

Het zal duidelijk zijn hoezeer die context na vijftig jaar verschoven is.

Een ziener als K. Schilder heeft stellig reeds in de dertiger jaren voorvoeld, dat het gereformeerde geloof terzake van de leer en het christelijke leven zware beproevingen tegemoet ging. Daarom heeft hij zich zo gehaast in zijn rusteloze leven om ons de actualiteit van de Catechismus en de andere belijdenisschriften voor te houden. Hij heeft ook beseft dat de zgn. 'overwinning' van het kuyperiaanse machtscentrum feitelijk het faillissement van de gereformeerde kerk en theologie betekende.

Maar ook hij zal niet hebben geweten met welke snelheid en intensiteit de afbraak van het christelijke leven zich in kerk en samenleving zou voltrekken.

Wanneer wij letten op de doorbraak van de godloosheid in de cultuur en wij zien daartegenover een klein aantal, onderling verdeelde, belijders van de gereformeerde religie zich inspannen om de doorgebroken dijken te dichten, dan beseffen wij pas goed hoezeer de context inmiddels verschoven is.

Dan kan men in de jaren-40 wel met het volste recht aandacht vragen voor de ondermijnende kracht van de als vanzelfsprekend geaccepteerde interkerkelijkheid in het christelijk verenigingsleven (de ARP voorop), maar dan kan men nog niet 'de' interkerkelijkheid als het spook van de jaren-90 identificeren. Die gemakkelijke manoeuvre kon wel een op kortzichtigheid en zelfbedrog berusten. Een diagnose die nodig was in de positiehepaling ten opzichte van b.v. de ARP, is daarmee nog niet een standaard-diagnose voor vele jaren daarna.

Hiermee hangt een volgend aspect samen.

K. Schilder heeft ons geleerd normatief te denken en te spreken over de kerk. Hij heeft ons de ogen geopend voor de **vervreemding** van het confessionele spreken over de kerk binnen de kuyperiaanse constructies van pluriformiteit en kerk-als-organisme. Het antiserum contra het ge-

makkelijk hanteren en goedpraten van de interkerkelijkheid zit ons nu echt wel in het bloed. Met kerkbesef is een onmisbaar onderdeel van onze wapenrusting geworden. En kerkbesef is één van de gestalten van de 'vreze des Heren'. Het is het besef te leven voor het oog van de levende Christus, die ons heeft liefgehad. Hij regeert over zijn volk door zijn Geest en Woord. Hij heeft duur betaald voor ons recht bij zijn kerk te mogen horen. Hij heeft zijn bloed gegeven, óók voor de eendracht van hen die in zijn Naam geloven.

Kerkbesef is dus het tegendeel van zelf-verabsolutering of zelfingenomenheid – al leert de praktijk dat dit moeilijk duidelijk te maken is aan onze omgeving. Maar Schilder heeft ons op een onvergetelijke manier met deze realiteiten van het geloof geconfronteerd.

Diezelfde Schilder die ons over het 'juk van de interkerkelijkheid' heeft gesproken, heeft ons na de Vrijmaking gewaarschuwd voor zelotisme en radicalisering. Hij onderrichtte ons (en in ieder geval: mij) over 'warme' en 'koude' samenwerking en verstoorde bij voorbaat een mogelijke droom over 'vrijgemaakte bataljons'.²

Het gaat mij nu niet om de positie van K. Schilder ten opzichte van de oprichting van het GPV etc. Maar wél zou het de situatie verhelderen, wanneer wij ervan overtuigd zijn, dat K. Schilder gesproken heeft in zijn eigen tijd en niet omstreeks 1950 recepten heeft afgegeven ter bestrijding van de kwalen, die ons in de jaren-90 zouden bedreigen in het geseculariseerde Nederland. Want de ontkerkelijking, het individualisme en het atheïsme hebben in ons land toegeslagen op een wijze als in de jaren 1945 tot 1952 niet voor mogelijk werd gehouden.

In zo'n situatie neemt een bewust levende kerkgemeenschap opnieuw stand van zaken op. Zonder vooringenomenheid, zonder verheerlijking van liet verleden, zonder lamentaties over het heden.

Het schandaal van de kerkelijke verdeeldheid van gereformeerde belijders komt al schrijnender naar ons toe. De nood van het 'tienmaal gereformeerd' wordt ons een last op het hart. Men al ons praten en samenspreken over het werk van de Heilige Geest konden wij wel eens op grootscheepse wijze bezig zijn te Geest (van de eendracht en de vrede) te weerstaan en te bedroeven. Intussen leert de Geest ons hoezeer wij elkaar in dit land nodig hebben. Als wij het dan nog niet wisten uit zijn Woord, leert Hij her ons wel door de harde feiten. Want onze verdeeldheden spelen louter de vijand in de kaart, in de kerk en in de samenleving.

Wie deze feiten echt tot zich laat doordringen, krijgt er slapeloze nachten van. Het lukt hem niet meer zijn gemoed tot rust te brengen met ongeestelijke en intens-burgerlijke verhalen over 'eigen cultuur', 'nestgeur' en aanverwante dierbaarheden. Wie zegt nu toch zulke dingen voor het aangezicht van Christus, zijn Heer?

Per saldo

Wij hebben nagedacht over de aard van het gebeuren, dat wij 'Vrijmaking' noemen – een feit dat zo ingrijpend de

geschiedenis van ons leven en samenleven bepaalt.

Wij hebben getracht een analyse te geven van de behoudende, de vernieuwende en de reactieve elementen in deze Vrijmaking. De bedoeling was: de lezers wat meer overzicht te geven over een op het eerste gezicht wat verward geheel aan debatten en beschouwingen.

De volgorde van behandeling was niet willekeurig. Die volgorde was naar mijn oordeel van wezenlijke betekenis. Het gaat om de *bewaring* van wat bewaard moet worden. Vandaaruit mogen wij nadenken en converseren over de *vernieuwing*. Alsdan zullen wij ook oog krijgen voor de *overdrijvingen*.

Wie wil bewaren en dáárom niet wil vernieuwen (en dus al helemaal niet van reactieve momenten wil weten), loopt op korte termijn vast in zijn conservatisme. Hij maakt van de kerk een standbeelden-verzameling.

Wie wil vernieuwen zonder bewaring, wordt een bellenblazer, resp. een provocateur. Hij maakt van de gemeente zijn proefpolder en offert de confesie op aan zijn experimenten.

Wie de accenten en overdrijvingen opmerkt, verwerpt en belachelijk maakt om zich vervolgens ontslagen te achten van de soep om bewaring van wat te bewaren is, wordt een sceptisch en gemakzuchtig mens. Hij heeft de ernst van de situatie blijkbaar nog nooit gepeild. Hij wordt een Erasmus-in-zakformaat. Want Erasmus zag ook altijd eenzijdigheden en overdrijvingen in het reformatische kamp, maar met al zijn voorname academische distantie onttrok hij zich aan de strijd van Gods volk.

C. Trimp

¹ H. Bavinck, *De opvoeding der rijpere jeugd*, Kampen 1416, 123.

² Vgl. J.P. de Vries, 'Schilders betekenis voor het politieke en sociale leven', in: J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder, Aspecten van zijn werk*, Barneveld 1990, m.n. p. 223.

'Zonde toch?'

Laat ik nu nog een paar weken vóór de vakantie m'n column in m'n eigen oude blad *De Reformatie* weer willen vullen, of daar overvalt me grote aarzeling. In het magazine *Kerk* lees ik nl. zo juist, dat een oude tochtgenoot van me, nl. de heer Martin Ros een paar vriendelijke opmerkingen in mijn richting maakt, waarvan er één is die opeens de drempel tot (enige) journalistieke activiteit aanzienlijk verhoogt. Martin Ros – een groot man bij de Uitg. De Arbeiderspers en zaterdagmorgens die onvolprezen omgevallen-serie-boekenkasten bij de TROS – weet nl. erg veel van wielrenners, van opstandelingen in Haïti en nog een paar buitenplaatsen meer *en* van alles wat de naam 'gereformeerd' in het vaandel wil voeren – en dat niet als loze kreet. Zo is hij op z'n racefiets ook ondergetekende op het spoor gekomen. We hebben in de journalistiek al een enkele keer een ontmoeting gehad. Ik meen zelfs dat het begon met een behoorlijk frontale botsing. Maar daarna is er bijgestuurd. Herhaaldelijk zie ik hem langs fietsen en hoor ik in het voorbijsnellen zijn adem-benemende boek-reportages (waarbij hij zelfs soms superlatieven en adem tekort dreigt te komen, maar altijd snelt het verhaal toch weer verder!) en verkenningen in de wereld van de bevindelijk-gereformeerden, de christelijke gereformeerden (een aparte categorie?) en de vrijgemaakt-gereformeerden (zoals wij met de regelmaat van een irriterende wekker in ons *Nederl. Dagblad* worden geannonceerd).

Over ondergetekende meldde hij dan aan de lezers van *Kerk* dat deze zich de laatste tijd praktisch in stilzwijgen hult. En de heer Ros, die het tragische einde van een wielrenner tegelijk episch en lyrisch – dat is nu zijn handelsmerk – weet te verklanken, hij sprak over de zwijgen-de ondergetekende de woorden: 'zonde toch'. 'Zonde' heeft dit keer, naar ik meen, de klank van 'jammer'. Wellicht van 'doodjammer'.

Daar zat ik dan met de pen in m'n hand al om weer een column te vullen. Maar déze Ros zat me duchtig in de weg. Nú kan het de schijn hebben als zou zijn dynamiek in de richting van de gereformeerde wereld mij toch weer hebben gedynamiseerd, uit mijn lethargie (dat zeggen anderen!) hebben gewekt. Maar dat zou een misverstand zijn! Dus: doorgaan met zwijgen? Maar er ligt ook een vraag met enige aandrang van de kant van de redactie van dit blad. En wie eenmaal de pen heeft gevoerd, heeft bij het afbreken van die activiteit dezelfde sensatie als wie sportief gefietst heeft in Het Gooi en elders. Er blijft de lokroep. En als dan de eigen redactie die met haar vraag intensiveert, dan kan ik wel zeggen: ik heb genoeg journalistiek bedreven in m'n leven en wil nu ook wel eens een paar andere dingen doen, als de finish nog niet in het zicht komt, maar je gaat toch naar je schuur en kijkt je oude, stalen ros eens aan en denkt: het moet toch maar –, al ben ik niet van plan op ieder Ingezonden te reageren, en dat zeker niet als die wel gewichtig lijken, maar het niet zijn, zoals mij in deze rubriek is overkomen. Een columnist heeft m.i. het recht zijn eigen streken op het ijs te maken.

'Stof' heb ik wel – minstens voor één Gelegen/Ongelegen. Dat is mij door mijn Gooise tochtgenoot verschaft. Hij heeft zo vaak gelijk met z'n sterke exclamaties. *Had hij het deze keer ook met dat 'zonde toch'?*

Zeker, je went aan elkaar en ik moet er niet aan denken dat de TROS nog trossiger wordt als Ros gaat zwijgen. Er

zijn van die aanspreekpunten, van die luister-posten, die je dierbaar worden. Goed, zo luistert Martin Ros graag naar Mallan, naar Velema en naar Kamphuis.

Maar als de laatste nu zwijgt, is dat dan 'jammer', 'doodjammer'?

We kunnen dat van onze kant óók invullen. En dan hoeven we niet eens aan *één bepaalde naam* te denken. Er gaat inderdaad wat door je heen, als je in de loop van de geschiedenis mensen volgt die in het publiek spreken – en dan pauzeren of voorgoed gaan zwijgen. Toen ik indertijd Groen van Prinsterer als publicist door zijn jaren heen volgde: Nederlandse Gedachten, eerste serie (1829 e.v.), De Nederlander (1850-1855), Nederlandse Gedachten, tweede serie (1869 e.v.), toen kon ik zóveel jaren later nog de schok navoelen die op 'zijn' lezers overkwam, als zijn stem – die zo geliefde en zo zeer geladen stem – uitviel. Ik heb het later in de cursorische lectuur ook met anderen gehad, met J.C. Sikkels, met D.P.D. Fabius, met K. Schilder, P. Jongeling, G. Puchinger in Polemios. Ook met journalisten buiten eigen kring die *een stem* hadden en een pen, Pieter Jelles Troelstra in *Het Volk* en zelfs de romantische conservatieveling Lunshof van *Elsevier* –, wat kon je ze missen als de stem niet meer klonk. Soms, inderdaad, waakt een *lezer* met méér argwaan over een rubriek dan de *scribent*.

Maar 'zonde toch'? Terwijl ik, ook voor eigen tijd en situatie, handhaaf ik wat ik in de vorige alinea heb getracht te formuleren, meen ik toch te mogen relativiseren. De stem van Groen klonk in zijn tijd. En ik ken geen stem die ooit zó puur geklonken heeft.¹ De stem van Kuiper klonk daarna: *Standaard en Heraut*. Eerlijk gezegd – ik lees liever tijdgenoten als W.H. Gispen en H. Beuker, maar toch – wat een gemis, toen deze – dit keer: zelfbewuste – stem verschaalde en ging zwijgen. En zo zouden we verder kunnen gaan. Maar iedere stem klinkt in z'n *eigen* tijd. Dat geldt uit de aard van de zaak (uit de aard van *hun* ambacht) zeer in het bijzonder van de journalisten. Ze hebben zich nu eenmaal aan 'de dag' gegeven. Het geldt ook van de gereformeerde en de kerkelijk-gereformeerde journalistiek. De vraag is niet zozeer: wiens stem klinkt – en iedere vogel heeft zonder twijfel z'n allereigste instrumentarium – maar welke *lijn* wordt getrokken; *hóe* wordt het 'journaal' bijgehouden? *Gereformeerde journalistiek* – het is één van de gaven, die in onze tijd naar ons toekomen. Maar zowel het 'gereformeerd' als het 'journalistiek' betekent een gezond stuk relativisering naar de kant van wie het ambacht waarneemt. Het is wel aardig om Martin Ros in een bepaalde situatie te horen zeggen 'zonde toch' en we zeggen glimlachend tegen elkaar 'die Ros toch!' –, maar als je ziet dat er sinds die éne stem wat minder of soms helemaal niet te horen was er nog nooit een blad met blanco bladzijden is verschenen, èn (importantier!) dat op de beschreven bladzijden ons overvloedig overwegings- en discussiestof wordt aangeboden, dan zeg je: kom aan, de journalist is nu eenmaal een 'man van de dag'. Het gaat om de *lijnen*, die werden getrokken vóór de ene stem en die daarna in frisse moed worden dóórgetrokken. *De wisseling van de stemmen is heilzame waarschuwing tegen oude-schrijvers-cultus*. Déze cultus staat tegenover de begeerte tot 'dóórgaande reformatie'.

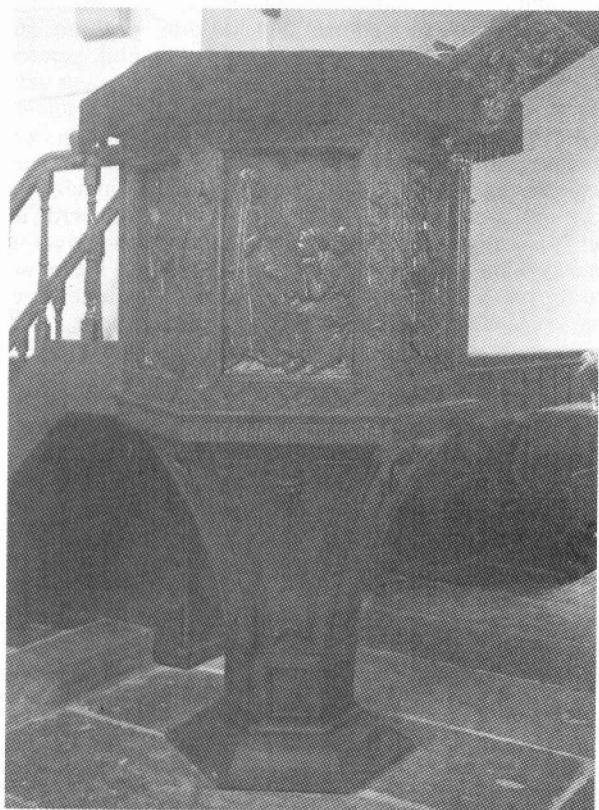
J. Kamphuis

¹ Het blijft voor mij – laat ik het nog eens mogen zeggen – altijd wat een raadsel dat Groen in zijn tijd en daarna zo weinig aandacht heeft gekregen in zijn beheer van de Nederlandse taal. Hij zelf zag heel hoog op tegen dichters als Da Costa en ook N. Beets. Hij wist waarschijnlijk zelf niet eens dat hij in zijn noblesse de taal meer glans gegeven heeft dan vele van zijn tijdgenoten-poëten bij elkaar. Wie heeft ooit de antihese treffender geformuleerd, wie heeft karakteristieker namen voor 'zijn' richting gevonden dan hij? Men moet het 'anti-revolutionair' en het 'christelijk-historisch' uit zijn mond eens leggen naast dat bleke C.D.A.! Maar waarom is zo weinig aandacht gevestigd op de edelstenen in dit taalgebruik? In welke bloemlezing van Nederlands proza komt hij voor?

PIET MONDRIAAN EN DE GEREFORMEERDE KERK VAN AMSTERDAM I

Was Piet Mondriaan (1872-1944), Nederlands bekendste abstracte schilder, een calvinistisch kunstenaar? Die vraag stond centraal in een artikel dat ik acht jaar geleden in dit blad schreef.¹ De Hamburgse kunsthistoricus en museumdirecteur Werner Hofmann meende een verband te zien tussen Mondriaans late, Newyorkse schilderijen (uit de periode 1940-44) en de christelijke verwachting van het Nieuwe Jeruzalemi.

Ik ging er in dat verband om of de kunstenaar in zijn artistieke denken nu wel of niet beïnvloed werd door bepaalde opvattingen over 'kunst als voorsmaak van de komende heerlijkheid' bij Calvijn en Abraham Kuiper. De visie van Hofmann hierop heb ik in het genoemde artikel bestreden. Daarbij bleef echter het probleem onaangevoerd, dat in de kunsthistorische literatuur over Mondriaan zijn werk vaker in verband gebracht wordt met zijn levensbeschouwing, die kort samengevat luidt: de schilder kreeg een calvinistische opvoeding, maar vanaf 1909 was hij lid van de Nederlandse Theosofische Vereniging.

De kansel van de Engelse Kerk in Amsterdam

landschap, 1893, olieverf (65 x 75 cm); (privéverzameling).

Weinig bronnen

Hoe bij Mondriaan de overgang van het calvinisme naar de theosofie zich precies heeft voltrokken, is niet bekend. Er wordt in de literatuur nogal vaag over geschreven, omdat duidelijke bronnen ontbreken. Er is een brief van Mondriaans vriend Albert van den Briel aan Michel Seuphor (Mondriaans eerste biograaf) van 13 augustus 1951: 'Hij [Mondriaan] kwam uit een conventioneel-kerkelijk gezin. Zijn vader was streng protestant Calvinist. (...) Om uit de enge Calvinistische sfeer te komen, zocht Piet naar een ruimer godsdienstig beginsel, en meende dit in de Theosofie te vinden'. Seuphor (en in navolging van hem ook recentere auteurs) noemt Mondriaans betrokkenheid bij de theosofie een bevrijding van het calvinisme uit zijn jeugdjaren en een verwijdering van het orthodox-christelijke milieu van zijn ouderlijk huis. Volgens Robert Welsh, die promoveerde op de 'vroege' Mondriaan, zou deze zich nooit nauw verbonden hebben met een kerk en ieder lidmaatschap van welke orthodoxe christelijke gemeenschap dan ook, hebben afgewezen.

Opvallend is in dit verband de door de Amsterdamse kunsthistoricus Hans Jaffé in 1981 gepubliceerde ontdekking, dat Mondriaan in 1898 de ontwerpen leverde voor de panelen van de kansel van de English Reformed Church (de Engelse Kerk) aan het Begijnhof te Amsterdam. De thematiek van de voorstellingen op deze kansel is typisch christelijk, wat erop kan wijzen dat de band van

Illustratie (L 1,5 x 14 cm) 'Dood van Hendrik van Zutphen' voor 'Medeërfgenamen van Christus', uitgegeven door Höveker & Zoon, Amsterdam 1894 (Haags Gemeentemuseum)

Mondriaan in het heil calvinisme toen nog niet geheel **ver**broken was (afb. 1).

Op grond van deze gegevens kan de vraag gesteld worden hoe nauw Mondriaan bij het calvinisme betrokken was, en wanneer precies hij zich daarvan losgemaakt heeft.

Hervormd?

Vader Mondriaan was hoofdonderwijzer op een christelijke school in Amersfoort, waar Loon Piet op 7 maart 1872 werd geboren. In 1880 verhuisde het gezin naar Winterswijk.

De Mondriaans waren lid van de Nederlandse Hervormde Kerk. Het lidmatenboek van de Hervormde Gemeente te Winterswijk vermeldt dat met attestatie uit Amersfoort zijn ingekomen: Pieter Cornelis Mondriaan en Joanna Christina de Kok.

Naam	Pieter Cornelis	1872	1872
Geboortedatum	7 maart 1872	1872	1872
Geboorteplaats	Amersfoort	1872	1872
Geboortetijd	1872	1872	1872
Geboortetijd	1872	1872	1872

Vader Mondriaan was actief in de strijd voor christelijk onderwijs. In verband daarmee onderhield hij **nauwe** contacten met Abraham Kuiper. Hij was een knap tekenaar en maakte tientallen prenten, onder andere ter herdenking van belangrijke historische gebeurtenissen.

Herbert Henkels, conservator van de Mondriaan-collectie in het Haagse Gemeentemuseum, wijst er in een studie over de familie Mondriaan op, dat vader Mondriaan niet zoals zo vaak aangenomen werd, lid van de Gereformeerde Kerk is geweest, maar altijd Nederlands Hervormd is gebleven. Bij het uittreden van Kuiper in 1886 is vader Mondriaan niet met deze in de Doleantie meegegaan.

De jonge Piet Mondriaan was vanaf het moment dat hij voor zijn academie-studie in Amsterdam arriveerde in november 1892, tot april 1895 op kamers bij kennissen van zijn vader, de familie Wormser. De boekhandel van Höveker-Wormser was nog **maas** kort gevestigd op Kalverstraat 154, toen Mondriaan daar een kamer kreeg. De eigenaar van de zaak, Johan Adam Wormser jr., had in 1886 een eigen uitgeverij opgericht, apart van de door hem en zijn schoonvader Höveker gedreven boekhandel. Hij was daar jaar als ouderling van de Nederlandse Hervormde Gemeente van Amsterdam geschorst en trad met zijn vriend Kuiper mee uit. Kort daarna nam hij de uitgave van de door Kuiper geredigeerde bladen *De Standaard* en *De Heraut* op zich. Ook gaf hij theologische en politieke geschriften van Kuiper en andere vooraanstaande Gereformeerden uit. Mondriaan schonk enkele werken aan de familie Wormser, zoals een tekening en een landschapschilderij (afb. 2). Menkels ontdekte een paar jaar geleden een boek dat door de firma Höveker & Zoon in 1894 werd uitgegeven en waarin illustraties van Piet Mondriaan staan (afb. 3).

Het is wel duidelijk dat Mondriaan in november 1892 bij zijn komst naar Amsterdam, in het hart van de gereformeerde-wereld terecht kwam. Dat doet de vraag rijzen: tot welke kerk behoorde hij daar, de **hervormde** of wellicht de gereformeerde?

Kerkarchieven

In de archieven van de Nederlandse Hervormde Gemeente van Amsterdam komt Piet Mondriaan niet voor.

In het lidmatenboek 1886-1897 van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam vond ik de volgende vermelding:

Naam: Mondriaan, Jr. / Voornamen: Pieter Cornelis / Geboortjaar: 1872 / Woonplaats: Kalverstr. 154 / Datum van inschrijving: Juli 1893 / Op attestatie van: belijdenis / Datum van afschrijving: (niet ingevuld) / Aanmerkingen: (niet ingevuld) (afb. 4).

In juli 1893 werd Mondriaan dus ingeschreven als 'belij-

Naam	Pieter Cornelis	1872	1872
Geboortedatum	7 maart 1872	1872	1872
Geboorteplaats	Amersfoort	1872	1872
Geboortetijd	1872	1872	1872
Geboortetijd	1872	1872	1872

Inschrijving van Mondriaan als belijdend lid van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam, 1893.

dend' lid van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam, de gemeente waarvan ook Kuiper en Wormser lid waren.

De vermelding: (op attestatie van:) 'belijdenis', betekent dat Mondriaan in de periode november 1892 tot juni 1893 catechisatie moet hebben gevolgd hij één van de Amsterdamse gereformeerde predikanten, waarna hij in juli van dat jaar openbare geloofsbelijdenis heeft afgelegd. Het is mogelijk dat Mondriaan al in Winterswijk catechisatie gevolgd heeft. Ik heb daarover echter niets kunnen vinden in het archief van de Hervormde Gemeente aldaar. Over de **Amsterdamse** gereformeerde catechisanten en hun belijdenis doen in de eredienst zijn, voorzover ik heb kunnen nagaan, uit deze periode geen gegevens bewaard gebleven in de kerkhodes en de kerkelijke archieven.

In de naam- en adreslijsten van de nieuwe lidmaten, opgegeven aan de kerkelijke kas en de wijkgecommitteerden (1889-1893) komen we bij het jaar 1893 de schilder opnieuw tegen:

Mondriaan Jr. / Pieter Cornelis / 1X72 / Juli / belijdenis / Kalverstr 154.

Wanneer we Mondriaans inschrijving als belijdend kerklid in het lidmatenboek vergelijken met andere, dan valt het op dat bij Mondriaan een gedeelte niet is ingevuld. De meeste inschrijvingen hebben ook notities in de laatste drie kolommen, zoals afschrijvingsdata en -plaatsen of de mededelingen 'onttrokken' en 'overleden'. De kolommen zijn altijd nauwkeurig bijgehouden, zelfs tot na 1944, Mondriaans sterfjaar: op dezelfde bladzijde waar Mondriaan vermeld staat, is van een ander lid de sterfdatum in 1948 ingevuld. Betekent dat, gezien de drie lege kolommen achter Mondriaans naam, dat hij nooit als lid werd uitgeschreven?

J.M. de Jong

Dit artikel is een bewerking van mijn gelijknamige opstel in *Jong Holland*, tijdschrift voor moderne kunst en vormgeving, 5 jrg. (1989), nr. 3, blz. 20-23.

¹ 'Mondriaans "New York City II" een voorproefje van het Nieuwe Jerusalem?': in *De Reformatie*, 59e jrg., nr. 25; 17 maan 1984, blz. 417-420.

ZEG MIJ HOE UW GOD IS

In 1990 vond aan de Vrije Universiteit een themadag plaats over godsbeelden en mensbeelden. Daaruit ontstond een bundel van tien artikelen. Ze beschrijven het thema vanuit drie invalshoeken: vakwetenschappen, wereldgodsdiensten, en bepaalde modern-christelijke stromingen. Volgens de schrijvers hangen ons godsbeeld en mensbeeld nauw **samen**.

In het **boek** klinken onschriftuurlijke visies. Vervagend wordt gesproken over 'god' of 'godin', waarbij verschillende godsdiensten gelijkwaardige gesprekspartners zijn en heidense natuur-religie herleeft. Modieus is het accent op verbeelding als antwoord op de moderne problematiek van Gods 'afwezigheid'. Nauwelijks blijkt dat we in ons spreken over God gebonden zijn aan zijn eigen openbaring. De grens tussen God en mens vervaagt. Daarin ligt een ingang voor nieuwe spiritualiteit in een geseculariseerde maatschappij.

Overigens zijn de bijdragen deskundig geschreven en informatief. Ook valt voor de eigen meningsvorming wel degelijk iets te leren. A.(leid) Schilder noemt als manco van de gangbare therapeutische methoden het afzien van levensbeschouwelijke oriëntatie. A. Wessels corrigeert een gangbare visie op het godsbeeld in de Islam. Bovendien mag genoemde kritiek niet onze ogen sluiten voor de problematiek van de relatie tussen godsbeeld en mensbeeld. De reformatoren wezen al op het samengaan van Godskennis en zelfkennis. De praktijk levert **voorbeeld-n** van misvormde mensvisies en daarmee samenhangende opvattingen over God. Ook wanneer je over God en men wilt spreken vanuit de Schrift zul je oog moeten hebben voor het risico dat andere factoren je visie mee bepalen.

A.L.T. de Bruijne

N.a.v. A.J. Fry, A. Schilder (e a.), *Zeg mij hoe uw God is Godsbeelden en mensbeelden*. Uitg. Kok, Kampen 1991. Prijs: f 29.50.

KONINKLIJKE ONDERSCHIEDING VOOR DR. W.G. DE VRIES

Foto: Nederlands Dagblad

Hare Majesteit de Koningin heeft onze eindredacteur dr. W.G. de Vries benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau. De onderscheiding is hem in een feestelijke bijeenkomst in het stadhuis van Zwolle op woensdag 29 april uitgereikt. Graag willen we hier namens de redactie en een wijde lezerskring dr. De Vries feliciteren met de hoge eer die hem te beurt viel. Van harte!

Op allerlei wijzen heeft deze ridder op het gereformeerde erf zijn sporen verdiend. Hij is wat men pleegt te noemen 'een arbeidzaam mens'. Als predikant gedurende ruim veertig jaar in de gemeenten van Winschoten, Leiden, Helpman, Haren en Zwolle. Als voorzitter van de Mannenbond en redacteur van Petah-ja. Als schrijver van vele artikelen en een aantal boeken. Als redacteur van het jaarlijks verschijnend *Handboek* ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland. En zo kunnen we nog wel even doorgaan.

Dr. de Vries is een produktief mens, die zijn werk met animo, opgewektheid en een groot incasseringsvermogen doet. Een snelle scribent, die volgens mij maar zelden al

zuchtende achter zijn tekstverwerker schuift. Hij kent het kerkelijk leven door en door en levert daarin telkens weer zijn bijdragen. Vele nummers van *De Reformatie* kunnen daarvan getuigen.

In de kerk, waar we van Gods genade leven, reiken we elknar geen onderscheidingen uit. Onze Gereformeerde Kerken functioneren echter in een samenleving, waar periodiek aan een aantal mannen en vrouwen een eerbetoon plaatsvindt op grond van wat ze voor anderen hebben betekend. We mogen dankbaar zijn, dat daarbij ook kerkwerk aandacht krijgt en erkenning vindt.

In onze felicitaties betrekken we graag ook mevrouw De Vries. Zij stond bij de receptie naast haar gedecoreerde echtgenoot om de gelukwensen in ontvangst te riemen. Terecht, ze heeft immers door de jaren heen stéeds naast hem gestaan in alle werk dat er was te doen.

Geridderd-zijn voegt een kleine, feestelijke dimensie aan het leven toe. We hopen dat u, dr. en mevr. De Vries, daar samen onder Gods zegen nog lang van mag genieten!

M. te Velde

RIDDER TRIMP

We hebben al enkele keren in ons blad bijzondere aandacht aan het werk en de persoon van prof.dr. C. Trimp besteed. We doen het nog een keer, omdat ook de Nederlandse overheid het heeft gedaan. Het heeft Hare Majesteit de Koningin behaagd aan prof. Triimp de onderscheiding te verlenen van ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw. Op dinsdag 28 april werd deze ridderorde hem opgespeld door de burgemeester van Kampen. Het was een feestelijke samenkomst, waarin naast familie en vrienden veel vertegenwoordigers uit de Universiteitsgemeenschap aanwezig waren. Er werden voortreffelijke toespraken gehouden, die we helaas niet kunnen weergeven. Na de waarderende toespraak van de burgemeester, spraken ds. C.J. Smelik namens de curatoren en de deputaten-financieel, prof. Te Velde namens de Universiteit en ds. S. Kamer namens de kerk van Groningen-Noord, waaraan prof. Trimp als emeritus verbonden is. De rector van de Universiteit, prof.dr. M. Te Velde, memoreerde een prachtige schooldagrede van prof. Trimp onder de titel 'Ridder-kerk', waarin deze wees op de hoge eer die aan de kerk van Jezus Christus wordt verleend: een kerk van ridders, geadeld door het werk van Jezus Christus. We geven de toespraak van de president-curator hier weer:

Hooggeachte professor Trimp,
Nu u zojuist de koninklijke onderscheiding ontvangen hebt wil ik u namens deputaten-curatoren en deputaten-financieel van onze Universiteit bijzonder hartelijk gelukwensen met de hoge eer die u werd verleend.
Er vormen zich vanmiddag drie kringen om u heen. Allereerst de kring van de plaatselijke en landelijke overheden, die uw persoon en werk hebben opgemerkt en willen honoreren met een ridderlijke decoratie.
Voorts de kring van uw familie: uw vrouw en kinderen die vanmiddag delen in deze bijzondere vreugde binnen het gezinsleven. Speciaal u, mevrouw Trimp, willen we in onze felicitatie betrekken, want u hebt samen de dienst voor God en mensen verricht en die gezamenlijke dienst wordt vanmiddag in het licht gezet.
Als derde kring om u heen is hier vanmiddag de Universiteitsgemeenschap, die vol vreugde meemaakt dat de huidige nestor van de hoogleraren-in-actieve dienst geridderd wordt.
Dat is een gróte kring, de kring van de kerken die meeleven met de docenten van de Universiteit. Ook namens die kerken richt zich dan ook mijn gelukwens aan u. Die kerker-weten weliswaar op dit moment nog niet van deze plechtigheid – op twee kerken na, verinoed ik: de kerk

Foto: D.M. Boersma

die u 22 jaar geleden emeritaat verleende (Groningen-Noord) en de kerk die het deze maand tijd vond u te benoemen in actieve dienst als ouderling (Kampen).
Toch weet ik zeker dat ál de kerken in ons land hlij zullen zijn, winneer ze deze week horen dat 'hun' prof. Trimp een koninklijke onderscheiding kreeg.
De kerken, en in het bijzonder allen die aan de Universiteit verbonden zijn – de docenten, de studenten, al het personeel, de bestuurders – zij gunnen u deze eer. Een eer, waarvan we belijden dat die voortkomt uit de genad' en eer die Gód u wil geven.
Het is deze middag zeker niet de gelegenheid te memoreren wat uw persoon en werk betekenden tijdens uw actieve dienst. Daarvoor hopen we binnenkort gelegenheid te scheppen en te ontvatten.
Hei is in ieder geval een lange staat van dienst. Met nadruk op 'dienst'. Maar ook met nadruk op 'lang'. God gaf u beide.
Die lengte van de dienst valt op als je leest (zoals onlangs in één van onze Kerkbladen): 'Zo is van onze hoogleraar in de predikking, prof.dr. C. Trimp, bekend dat hij voor het eerst 'preekte' als tweedejaars student op 29 april 1945'. Dat is morgen dus 47 jaar geleden!
Zo kon dat toen blijkbaar: als tweedejaars een stichtelijk

woord gaan spraken. Geen beschouwingen over praktijkkomponenten en geen regeling van praktijkstage. Gewoon aan de gang: de gemeenten stichten op de prekestoel. Vermeld moet overigens worden dat een jaar later de generale synode deze 'wilde stage' heeft goedgekeurd en zelfs gestimuleerd.

Zo begon uw lange staat van dienst.

Al met al: uw staat van proponent, van dienaar des Woords, van docent en van ouderling betekende en betekeni nog voor u: een staat van DIENST. We zijn u erkentelijk dat u in die diensten van grote waarde mocht zijn voor de gemeenten van Jezus, voor Gods komende Rijk. Bij de nederige dienst voor onze Kurios, in de afgelopen jaren door u verricht, past de hoge eer van de decoratie die u vanmiddag ontvangt.

Dat wilde ik u Leggen namens die derde, die grote kring om u heen: allen (in binnen- en buitenland) die u van harte dankbaar zijn voor alles wat u voor hen betekende, als mens, als christen, als wetenschapper, als docent, als dienaar van de Heer.

We willen prof. Trimp, zijn vrouw en kinderen, van harte gelukwensen met deze onderscheiding. Wie in ons blad gelezen heeft, wat ter gelegenheid van het veertigjarig ambtsjubileum van prof. Trimp en van zijn terugtreden als redacteur (28 maart '92) geschreven werd, verstaat dat we van heler harte achter deze onderscheiding staan, niet alleen wegens zijn verdiensten voor de Gereformeerde kerken in Nederland, maar ook voor 'De Reformatie'.

Namens de redactie,
W.G. de Vries

ORIËNTATIE IN DE LITURGIE

Wie zich 'oriënteert', wil weten waar hij zich bevindt. Hij is bezig niet 'plaatsbepaling' en daarbij komen vragen over verleden, heden en toekomst aan de orde: waar kom ik vandaan, waar ben ik nu en waar wil ik naar toe?

Wie zich 'oriënteert' op het gebied van de liturgie, komt met dergelijke vragen in aanraking: waar komt onze eredienst vandaan, hoe ziet de liturgie nu uit en waar leidt zij naar toe? Eveneens komen automatisch vragen omtrent zin, doel, inhoud en dus ook vormgeving om de hoek kijken. Als hulp bij het vinden van antwoorden, schreef dr. Brienens liet boekje *Oriëntatie in de liturgie*.

Het boek kent 6 hoofdstukken: Inleiding (terreinverkenning), Bijbelse gegevens, Geschiedenis van de liturgie, Theologische uitgangspunten, Praktische vormgeving en Betrokkenen bij de liturgie. Wie deze onderwerpen bekijkt en zich vervolgens realiseert dat het boekje niet meer dan 119 pagina's telt, zal beseffen dat zeer veel zaken slechts kort aangestipt konden worden of in het geheel niet genoemd worden.

Het zal eveneens duidelijk zijn dat een recensent dan ook niet alles kan noemen en overal op in kan gaan. Voor mij lag het zwaartepunt van het boekje met name in de hoofdstukken met de bijbelse gegevens en de theologische uitgangspunten.

Bij de theologische uitgangspunten besteedt Brienens o.a. aandacht aan het anamnestic aspect van de liturgie (p. 68-69). Dat is bijzonder zinvol voor het begrijpen waar we 's zondags eigenlijk mee bezig zijn. In de eredienst mag 'het gedenken van Gods woorden en daden in het verleden geschieden teneinde de intentie, dat er in heden uit geleefd zal worden' (p. 69). Het 'gedenken' speelt ook een belangrijke rol bij het avondmaal. Terecht pleit de auteur – onder verwijzing naar Schrift en historie – voor een frequentere avondmaalsviering (p. 89).

Er zijn meer waardevolle zaken uit het boek naar voren te halen. Ik wijs op de suggestie de officiële ontheffing van ambtsdragers in de eredienst te laten plaatsvinden (p. 93). Even waardevol is dat Brienens er op wijst dat kerkmuziek *wezenlijk* bij de eredienst hoort (p. 16, 96). Ook hier laat de auteur het niet geringe aantal Schriftgegevens spreken. Vanuit bijbelse gegevens spoort dr. Brienens eveneens aan verder na te denken over het kerkelijk jaar. Vanuit Schriftgegevens valt er wat voor te zeggen over het houden van feestdagen en het opstellen van een jaarorde meer na te denken, dan tot nu toe gebeurde in de reformatische traditie, waarbij we zeker de bezwaren tegen het

kerkelijk jaar en de lecsorden moeten verdisconteren en zien te ondervangen' (p. 105). Dat is gelukkig wat anders dan het 'kerkelijk jaar' naar de schroothoop verwijten met de woorden 'belachelijk om nu al te weten waar op zondag 21 november 1993 over gepreekt gaat worden.'

Als laatste noem ik met instemming de aandacht die dr. Brien en vraagt voor 'liturgie en kerk(ge)bouw'. Een kerkgebouw weerspiegelt iemands visie op de eredienst. Vandaar ook dat een roomse kerk er wezenlijk anders uitziet dan een protestantse.

Bovendien zijn er bepaalde theologisch liturgische principes waarbij triet kerkbouw rekening gehouden wordt of moet worden. Ik noem bijvoorbeeld dat het doopvont en de avondmaalstafel zichtbaar moeten zijn, want sacramenten zijn zichtbare tekens en zegels. Een ander voorbeeld: Brien en stelt dat zang en muziek een wezenlijk onderdeel vormen van de eredienst. In dat kader was het denkbaar geweest wanneer hij bij 'kerkbouw' naar voren had gebracht dat het essentieel is dat in een kerkruimte goed gezongen kan worden. Dat een goede akoestische kwaliteit dus gewoon een primaire eis voor een kerkgebouw is.

Dialogisch karakter

De auteur besteedt de nodige aandacht aan de 'theologisch doordenking' van de eredienst, waarbij hij waardevolle zaken, die door andere auteurs ook veelvuldig naar voren zijn gehaald, nogmaals onder onze aandacht brengt.

Als één van de belangrijkste bijbelse noties voor de eredienst ziet Brien en dat de twee partijen van het verbond, God en zijn volk, elkaar ontmoeten (p. 17-19, 67-68).

Het is goed dat de auteur dit dialogische karakter van de liturgie benadrukt. Een eredienst is nu eenmaal niet een 'gezellig-mensen-onder-elkaar' met als doel elkaar te 'inspireren' (excusez het modewoord) met louter horizontaal gerichte boodschappen. De horizontale lijn (mens - naast - vloeit immers voort uit de verticale lijn (God - mens). Vandaar onze vaste overtuiging dat in de kerkdienst God met ons spreekt, in ons spreekt en ons zijn woorden op de lippen wil leggen. Elke eredienst is primair een ontmoeting tussen God en zijn gemeente.

Een andere vraag is of je dit 'Woord-antwoord karakter' min of meer schematisch kunt vertalen naar een orde van dienst. Of je van het dialogisch karakter dus een dialogisch model kunt maken. Volgens dat schema zijn er bepaalde elementen in de kerkdienst waarin God spreekt, terwijl bij andere onderdelen de gemeente antwoordt.

Dr. Brien en toont zich diverse keren aanhanger van het 'Woord-antwoord'-schema (p. 11, 68, 86, 110). Deze model-gedachte heeft vandaag de dag flink wortel geschoten. Zelfs in het Gereformeerd Kerkboek wordt bij de orden van dienst meer keren gesproken over 'antwoordlied' op plaatsen waar de gemeente een lied dient aan te heffen. We kijken nauwelijks meer gek op wanneer een predikant aankondigt: 'Hij antwoordt op de geloofsbelijdenis zingen we...'

Dat een orde van dienst zich niet laat opsplitsen in een dergelijk 'vraag-antwoord'-schema, blijkt bijvoorbeeld alleen al uit de volgende twee voorbeelden. Wanneer na de Wetslezing psalm 91 vers 7 en 8 ('Daar hij mijn naam kent, mijn gebod, zal Ik hem zelf bevrijden') gezongen wordt, is er veeleer sprake van een (gezongen) genadeverklaring, dan van 'antwoord' van de gemeente op de Wet. De viering van het avondmaal is gelijktijdig spreken van God en antwoord van de gemeente. God bezegelt zijn belofte met brood en wijn, terwijl de gemeente op hetzelfde moment Gods weldaden gedenkt en de dood van de Here verkondigt.

Het dialogische model heeft ook als essentieel nadeel dat je het kunt toepassen op elk denkbare orde van dienst. Anders gezegd: het schema geeft geen of zeer beperkte antwoorden op vragen over de volgorde van de liturgische onderdelen.¹ Daarvan een voorbeeld.

Volgorde

In zijn boek komt de auteur vanuit het dialogische model op de gedachte het votum (= spreken van de gemeente) en de groet (= spreken van God) om te draaien. Gods spreken dient immers prioriteit te hebben en dus als eerste aan bod te komen, aldus Brien en (p. 86). Ik acht het criterium 'God heeft het eerste woord' theologisch/liturgisch veel te beperkt en onbruikbaar voor het bepalen van volgorde in de eredienst.

Theologisch gezien heeft het votum, een letterlijk Schriftcitaat (dus het Woord van God) diverse functies. Het is een belijdenis van afhankelijkheid tegenover God. Het is tegelijk de hulp inroepen van God als almachtige Schepper, toewijding van de gemeente aan God, proclamatie dat alles in de eredienst in de Naam van God gebeurt. Met het uitspreken van het votum komen we in de gebedshouding en weten we dat Christus' gemeente alleen bewaard wordt in de Naam van de Heilige Vader (Joh. 17 : 11). Het lijken mij stuk voor stuk functies die van groot belang en van grote waarde zijn, juist aan het begin van de eredienst en juist met het oog op de 'groei' die volgt, waarin God zich bekend maakt als Herschepper en Verlosser.

Kortom: dat het votum aan de groet vooraf gaat vind ik in tegenstelling tot Brien en bijbels-theologisch en liturgisch volkomen verantwoord.

Overigens wordt in het boek bij de volgorde van de liturgische onderdelen bijzonder weinig aandacht geschonken aan een theologische motivatie. De lezer krijgt geen (theologisch beargumenteerd) antwoord op vragen als 'waarom de sacramentsviering na de Woorddienst' of 'waarom de dienst des gebeden na de preek'. Wanneer de auteur op pagina 90 t/m 94 over de bediening van de doop en het doen van openbare geloofsbelijdenis spreekt, wordt nergens gezegd waar in de liturgie deze handelingen het best plaats zouden kunnen vinden.

Dat is bijzonder jammer want niet alleen vanuit de historie, maar ook vanuit de dogmatiek ('inhoud') kun je veel

zinnige dingen zeggen over de volgorde ('vnrni'). In de praktijk blijkt dat gemeentelieden dergelijke theologische argumentaties bij de volgorde in *orden* van dienst vaak als heel verhelderend en verrijkend ervaren. Bovendien, wanneer men zich bij 'vormgeving' laat leiden door 'inhoud', wordt voorkomen dat vormgeving vooral een kwestie van natte vingerwerk wordt.

Morgendienst

Terecht gaat dr. Brien en uit van een onderscheid tussen de morgendienst en de middagdienst. Laatstgenoemde heeft van oorsprong het karakter van een leerdienst, waarbij uit de catechismus geprekeet wordt. Helaas is ongeveer een decennium geleden in de DKO (artikel 66) de bepaling weggehaald dat de 'catechismuspreek' in de *middagdienst* behoort plaats te vinden. Bepaald geen winstpunt. Gelukkig gaan de laatste tijd steeds meer stemmen op die bepaling toch aan te houden.² Ook Brien stelt dat de middagdienst veel weg heeft van de pro-naus- of leerdienst en daarom een andersoortige orde van dienst vraagt dan de morgendienst.

Op pagina 85 t/m 90 bespreekt de auteur de elementen van de samenkomst voor de morgendienst. Om onduidelijke redenen wordt een aantal onderdelen van de eredienst niet genoemd en besproken, terwijl ze daar toch veel te elementair voor zijn: de dienst des gebeden (inter-sessiegebeden), dienst der offerande en ook: de geloofsbelijdenis.

Wat dat laatste betreft, volgens Brien en heeft de geloofsbelijdenis 'zeer oude rechten in de middagdienst' (p. 90). Dat is onjuist. De geloofsbelijdenis hoort (vanouds) in de *morgendienst* en vormt daar de spil tussen Woord- en sacramentsgedeelte. Tenminste, historisch gezien is dat zo, maar, ook liturgisch/theologisch gezien zijn er tot op heden geen steekhoudende argumenten naar voren gebracht ten einde het Credo (alleen) in de middagdienst te plaatsen.

Wanneer dr. Brien en schrijft: 'het Apostolicum kan zeer geschikt, als belijdenis van de gemeente, door de gemeente worden gesproken of gezongen', – dan vraag ik me af of er soms nog andere, *evenwaardige* mogelijkheden zijn?

Overigens zou ik nog wel eens willen pleiten voor een regelmatig gebruik van de geloofsbelijdenis van Nicea. Deze confessie wordt niet alleen wereldwijd het meest gebruikt in de erediensten, maar heeft daarvoor ook de oudste kerkelijke papieren en is – last but not least – vanwege dat prachtige hymnische taalgebruik uitermate 'eredienstvaardig'.

Conclusie

Ondanks de waardevolle zaken die in het boek onder onze aandacht worden gebracht, stelt de publikatie over het geheel toch wat teleur. Vooral omdat weinig nieuwe dingen naar voren worden gebracht of zaken vanuit frisse invalshoeken belicht worden. Wat de auteur behandelt, is

eigenlijk voor 95 procent terug te vinden in andere publikaties (Trimp, Wegman, Van der Werf, Van Rongen, Barnard, etc.) die voor dezelfde doelgroep al op de markt verschenen zijn.

J. Smelik

N.a.v.: dr. T. Brien en, *Oriëntatie in de liturgie*, (deel 7 uit de serie 'Theologie in reformatisch perspectief'), Uitgeverij Boekencentrum RV, Zoetermeer, 1992 (ISBN 90 239 0185 1) Prijs: f 24,50.

¹ Meer hierover bij:

A.C. Barnard, *Die Erediens*, Piepers 1981, p. 426-427.

H. Jonker, *Liturgische oriëntatie*, Pretoria z.j., p. 94.

J. Smelik, 'Het decaloog gezongen' (III), in: *De Reformatie*, 65e jrg. nr. 3 (21 oktober 1989), p. 56-58.

² Onlangs pleitte ds. H. Folkers daar nog vuur in dit blad. Zie: *De Reformatie*, 67/25 (28 maart 1992).

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroeken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel. 010-4820488 Tel. 010-4821365 Tel. 01806 19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht

BOEKEN UIT CANADA

De Canadese uitgeverij 'Inheritance Publications' verzorgt uitgaven van christelijke werken, waaronder vertalingen van boeken die eerder in ons land zijn verschenen. Voor kennismaking met het fonds volgen enkele voorbeelden van uitgaven die voor bespreking bij de redactie binnenkwamen.

Judy's Own Pet Kitten, een boekje mei tekeningen, is bestemd voor kinderen van 4-8 jaar. Het is een goed christelijk verhaal met belangrijke vragen als: 'Moeder, de Here kan ervoor zorgen dat mensen en dieren niet ziek worden. Waarom doet Hij dat dan niet?'

De antwoorden die worden gegeven zijn duidelijk en voor kinderen op die leeftijd voldoende. De kat brengt, als een overstroming dreigt, haar Jongen in veiligheid: 'Hoe weet de poes dat er iets gaat gebeuren?' 'Dat heeft de Here zo gemaakt.'

De omgeving en wat er zich daarin afspeelt zal voor kinderen inintelligibel herkenbaar zijn. Een boerderij met een hooizolder, een regelmatig terugkerende overstroming, dat staat niet zo dicht bij de beleavingswereld van de kinderen van deze tijd.

Het boek *Ontworsteld Leven* van Balkenende uit 1977 mag, dankzij de Canadese uitgever, na een lange rusttijd aan een come-back beginnen. De titel zal het in ieder geval niet verhinderen. *Love in Times of Reformation* is een hele verbetering. Rudolf van Reest schreef bij de eerste uitgave, inmiddels alweer vijftien jaar geleden, een positieve recensie en noemde het een verdienste dat de romun 'ons weer een der bangste tijdsgewrichten uit onze vaderlandse en kerkgeschiedenis' onder de aandacht brengt, 'onze jonge mensen zullen goed doen kennis te nemen van deze roman' (Ref. 26 nov. 1977). Van Reest is ook enthousiast over de foto's en tekeningen. Dat enthousiasme zit er voor ons niet in, al dit extra ontbreekt in de Engelse uitgave. We kunnen ons afvragen of het zin heeft een roman uit 1977 nog eens uit te geven. Het antwoord is dat de waarde van een werk niet altijd afhankelijk is van de leeftijd. Een goed boek heeft een goed leven en (vaak) een lang leven. De handige vorm en de modernisering van de taal maken het boek van Balkenende aantrekkelijk genoeg om (nog weer eens) te gaan lezen.

Dat geldt ook voor een van de bekendste werken van Rudolf van Reest, *De grote Verwachting*, een historische roman uit de tijd van Christus' geboorte. Deze roman heeft vanaf het begin een bijzonder goede ontvangst gehad maar is sinds 1977 niet meer herdrukt. Via het Engels krijgt het werk een flinke opknappbeurt. Van Reest schrijft

plechtstatig, bijvoorbeeld over de komst van Cleopatra: 'Ze is zelve gezeten in een met rood fluweel afgezette draagkoets'. Engels 'Cleopatra was seated...'. Van Reest schrijft: 'Hij gebiedt zijn slaaf zijn vrouw te verzoeken tot hem te komen'. Engels: 'He ordered his slave to summon his wife'. De vertaalster maakt korte metten met het huiswaarts spoeden, het overstelt zijn door gedachten en een benauwende neiging die het gemoed bedreigt.

Israel's Hope and Expectation is in Engelse uitgave een goed leesbaar boek geworden. Wanneer het Engels geen bezwaar is, ligt hier een goede mogelijkheid om kennis te maken met een belangrijke periode uit de kerk- en wereldgeschiedenis.

Niek Hakker

An Kook, *Judy's Own Pet Kitten*, 26 pag., prijs Can. \$ 4,95.

William P. Balkenende, *Love in Times of Reformation*, 105 pag., prijs Can. \$ X.95.

Rudolf van Reest, *Israel's Hope and Expectation*, 331 pag., prijs Can. \$ 19,95.

Boeken kunnen besteld worden bij Inheritance Publications, Box 154, Neerlandia, Alberta, T0G 1R0 Canada.

Gereformeerd, niet bekrompen

De vraag of de Gereformeerde Kerken veranderen, en vooral of dat wel mag, houdt de gemoederen bezig. Ook in bredere kring heeft het onderwerp nieuwswaarde. Het reformatorisch opinieblad *Koers* (3 april 1992) vroeg prof. dr. J. Douma een toelichting. Hij zette boven een van zijn zaterdagse artikelen in de *Variant* de kop 'Wij zijn veranderd' en hij voegde er in het artikel zelf aan toe: 'maar het kost ons nogal wat moeite dat toe te geven'.

Michiel Rakker ontlokt hem onder meer:

Het gaat mij te ver om te Leggen dat de vrijgemaakt-gereformeerde kerken zijn veranderd. Ik zou liever zeggen dat velen onder ons zich afvragen hoe we verder moeten. Zo'n vraag hebben we ons sinds de Vrijmaking wel vaker gesteld. Ik vind dat ook heel gezond.

Niet-vrijgemaakte GPV-ers in raden en staten?

Dat zou voor wie de geschiedenis van de Vrijmaking kent een hele verandering heikenen. Die verandering is onusmakelijk verbonden niet tie kerkbeschuwing. Vroeger luidde die, kort gezegd: 'Er is één ware kerk en dat is in Nederland de vrijgemaakt-gereformeerde kerk. De kerkelijke keus is iegelijk beslissend voor alle christelijke arbeid op het gebied van onderwijs, politiek enzovoorts. Zitten we niet samen aan het heilig avondmaal, dan kunnen we ook niet samenwerken in de politiek'. Vandaag vindt het GPV dat dit laatste wel kan. Dat betekent dat men zich rekenschap moet geven van een veranderende opvatting over de kerk.

Was dat echt de kerkbeschuwing en haar enige toepassing? Nee, re werd ook bestreden. Alleen de laatste tijd naar het lijkt 'massaler en vooral openhartiger'. Waar komt dat vandaan?

Je kunt blijkbaar wel als gesloten organisatie beginnen, maar dar iit volhouden als je tal van mensen ontmoet die met precies hetzelfde programma christelijke politiek en christelijke maatschappelijke bezinning in Nederland willen bedrijven. Wie nu uit ervaring leert dat er best met anderen samen te werken valt op verschillende terreinen, grint zich ook afvragen of hij over de kerk niet al te enghartige opvattingen huldigde.

(...)
Sommigen denken dat de veranderingen onder ons slechts van cosmetische aard zullen zijn. Ik deel die mening iit. Ik geloof dat er nogal wat gaat veranderen en dat bekijk ik positief. Maar er kunnen ook te veel dingen gaan verschuiven.

(...)
Wat er ook mag veranderen, het aan de orde stellen van de roeping om als gereformeerde belijders ook één kerkelijke gemeenschap te vormen, zal moeten blijven. Misschien vinden velen dat ook typisch vrijgemaakt. Dat zij dan zo, maar ik noem het typisch gereformeerd en onopgeefbaar. We moeten onze te geïsoleerde houding laten varen en het begrip 'gereformeerd' niet alleen voor onszelf reserveren. Maar dat sluit het zoeken naar kerkelijke eenheid beslist niet uit.

Ik pleit niet voor inccr samenwerking omdat we anders

klein blijven, maar ondat we dan bekrompen blijven. Wie meer macht zoekt, zal zien dat samenwerking uitloopt op wat ook Herman Bavinck in 1902 als mogelijk gevolg van samenwerking niet verzweeg: 'Ecr we het weten, geven we onze zelfstandigheid prijs, komen we tot verzwijging, straks tot verzakelijking van onze beginse-len, en durven en kunnen niet meer terug. uit vrees voor de ontdekking van de kleinheid van onze kracht'.

Komt er een nieuwe confessioneel-gereformeerde zuil?

Dat zie ik niet zo voor me, omdat het allemaal zo gecompliceerd is. want je hebt met verschillende terreinen te maken. Sommige sociologen zijn tegenwoordig druk bezig om binnen de gereformeerde gezindte allerlei zuilen te ontiercheiden. Ik vind dat de zaken meer door elkaar lopen dan uit hun verhalen vaak blijkt. Het zal me nok weinig interesseren. Ik hen niet van cci zuil, maar van Chniture. Niet de kerk, maar mijn werk bepaalt waar ik moet of kan zitten en met wie ik moet of kan samenwerken. Zodra ik mijn confessioneel gereformeerd zijn geweld aan zou moeten doen, stap ik op. ongeacht of een organisatie cci algemeen-christelijke of een uitgesproken gereformeerde grondslag bezit. Kerkistisch-verzuild denken verwerp ik uit de grond van mijn hart. En ik kan dat gelukkig combineren met een al even hartgrondige dankbaarheid dat ik vrijgemaakt-gereformeerd mag zijn.

Eenheid en verscheidenheid

De bezinning op eigen verleden kotnt ter sprake. Er moet ruimte zijn voor de vraag of we het allemaal wel goed gedaan hebben rond 1967, de breuk niet de Nederlands Gereformeerden.

Ik hen zelf zeer intensief bij deze zaak betrokken geweest, zodat kritiek op wat er men gebeurd is mij ook persoonlijk raakt (...)
Maar we moeten zien te voorkomen dat we zo kritisch tegenover ons eigen verleden komen te staan, dat we doorslaan. (...) Heel concreet gezegd: wie allerlei tuchtmaatregelen uit die dagen kraakt (en daar valt, denk ik, het een en ander te kraken), maar zwijgt over de rechtmatige intentie van onze mensen uit die dagen, namelijk oin de binding aan de belijdenis te handhaven, heeft geen goede bijdrage geleverd aan de kritiek. Wat wij deden, deden we om gereformeerd te blijven. Zo willen we ook graag behoordeeld worden. Daarbij moeten we volledig openstaan voor scherpe kritiek op de manier waarop we destijds deze goede intentie meenden in de praktijk te moeten brengen. Het zou prachtig zijn als we ook naar de kant van de Nederlands Gereformeerden tot een opening kwamen, met al doél om samen kerkelijk verder te komen, maar dan zonder misverstanden over de confessionele grondslag.

Zal de eenheid van de Gereformeerde Kerken breken door toenemende verscheidenheid?

Je zou je vergissen als je aan een soort aardverschuiving in de vrijgemaakte kerken denkt. Wij hebben naar mijn overtuiging zwaardere crises achter de rug. Ik betwijfel zelfs of we nu van een crisis mogen spreken. De eenheid onder ons is groter dan in de jaren rond 1967, toen we echt in een confessionele crisis verkeerden en het ging om het voortbestaan van onze kerken als gereformeerde kerken. Wij zullen waarschijnlijk een aantal vrijgemaakte eigenaardigheden kwijtraken, maar ik zie daarmee onze eenheid niet op hei spel staan. Ik ken bij ons geen dominees die wel in de ene en niet in de andere gemeente mogen preken.

Dat is voor mij een duidelijke indicatie van grote eenheid.

Prof. Douma had gedurende dit interview ook een bondsdagrede van prof. H. Bavinck uit 1902 bij de hand. We kwamen al een citaat tegen. Aan het eind haalt hij aan hoe Bavinck de katholiciteit van de kerk prijst. Juist in de gereformeerde belijdenis wordt die met grote nadruk beliden.

'Deze catholiciteit is het, welke ons voor zelfoverschatting en zelfgenoegzaamheid bewaart. Zij snijdt allen hoogmoed bij den wortel af; doet ons niet alleen zien op hetgeen het onze, maar op hetgeen der anderen is; doet ons anderen uitnemender achten dan ons zelven; zij kweekt nederigheid en ootmoed en kinderlijken zin; en bevordert de liefde, die lankmoedig is en goedertieren, en alle dingen hoopt en verdraagt. Zij strekt tot eere van den Vader, die meer dan eenen zegen heeft, en tot eere van den Zoon, wiens genade overvloedig is over allen, en tot eere van den Heiligen Geest, die aan een iegelijk in het bijzonder zijne gaven uitdeelt, gelijkerwijs Hij wil'.

Prof. Douma:

Daarop zeg ik 'amen' (...) En omdat voor zo'n woord binnen de vrijgemaakte-gereformeerde kerken een klankbodem gevonden wordt, ben ik niet bang dat de eenheid onder ons zal stukbreken.

R. ter Beek

UIT DE KERKEN

BEROEPINGSWERK

Beroepen: te Grootegast: G. Treumiet te Waardhuizen; te Alphen a/d Rijn en te Voorburg: R. ter Beek te Langerak; te Drogeham, te Zevenbergen, te Garrelswaer i.c.m. Ten Post, te Siegerswoude-Frieschepalen en te Sneek-Koudum: R. van der Wolf, kandidaat te Gees; te Hasselt: P.L. Storm te Broek op Langedijk; te Launceston, Tasmanië (Free Ref. Churches of Australia): J.M. Batteau te Zaandam.

Aangenomen naar Aduard: D.F. Ensing te Vroomshoop; naar Putten: J.W. Roosenbrand te Rotterdam.

Bedankt voor Groningen-Zuid: D.J. Zandbergen te Dokkum; voor Rotterdam-Centrum (als evangelisatiepredikant voor het Rijnmondgebied): D.J. van Diggele te Oosterwolde (Fr.).

* Als regel horen die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* Ook het nieuws betreffende beroepingswerk, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, overleden predikanten en het nieuws van in het Handboek vermelde verenigingen kan worden ingestuurd (geen verslagen!).

* De redactie van de rubriek behoudt i.v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te korten of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend *schriftelijk* opgegeven te worden: De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25, 4460 AA GOES. *Per fax* is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die donderdagochtend bij ons binnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.

Een omstreden boek:

'Een boek dat vragen opwerpt, ideeën lanceert en zowel aan onze theologen als wetenschappers kan worden aanbevolen (W. Zeldenrust in *Geref. Kerkblad*).

'Het is een openhartig geschrift, waarin de leefwereld van de student centraal staat' (R. Kuiper in *Radix*).

'Met de publicatie van Klapwijk ben ik om allerlei redenen niet blij' (G.J. van Middelhoop in *De Reformatie*).

'Het is een eerlijke studie, waarin de schrijver zichzelf en de kerkelijke groepering niet spaart (I.A. Kole voor de *Ned. Bibl. Dienst*).

'Klapwijk heeft een overtuigende aanpak (...) Ik heb dit boek met heel gemengde gevoelens gelezen (...) Vandaar mijn vraag aan Klapwijk: schrijf twee boeken in plaats van dit ene' (C.J. de Ruijter in *Ned. Dagblad*).

'Zijn stem is als discussiebijdrage waardevol' (W.H. Velema in *Ambtelijk Contact*).

'Klapwijk schroomt niet kritiek te uiten op de vrijgemaakte kerk. Maar tegelijkertijd geeft hij oplossingen aan, om iets te doen aan die misstanden' (Pier Oldenhuis in *SIC, GSV-Groningen*).

'...een gedurfd initiatief, dat beter loon verdient dan een kerkelijk en academisch stilzwijgen, tenzij dit zwijgen een voorhof vormt van een grondige bezinning...' (G. Harinck in *Radix*).

'...dat juist op het punt van de confessie Klapwijks stimulerende geschrift ons in de steek laat' (C. Trimp in *De Reformatie*).

Oordeel zelf!

T.M. Klapwijk: OP DE GRENS over student, kerk en universiteit
Pastoraal Perspectief, 141 p., f 15,75
(verkrijgbaar in de boekhandel)

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100 - 15591